

LEGEN OG DET LEGENDE – INTRODUKTION

Jytte Bang

Siden formuleringen af de klassiske store legeteorier er der sket meget inden for psykologisk legeforskning. Malet med en lidt bred pensel viser der sig et billede med to dynamiske sammenhængende områder, som enhver diskussion af legen, dens former og dens væsen må forholde sig til, nemlig studiet af *legen* og studiet af *det legende*. Dette temanummer er ingen undtagelse. Her illustreres til fulde spændvidden og spændingsfeltet mellem legeforskningens påtegninger af legen som en særlig aktivitetsform med særlige potentialer på den ene side og bredden/variationen af legebetonede aktiviteter på den anden side.

Legen er en klassiker i udviklingspsykologisk forskning. Freud, Piaget og Vygotsky – for blot at nævne nogle – havde alle opfattelser af, hvad leg er, hvad der kendetegner den i dens forskellige former, og hvilken rolle legen spiller i barnets udvikling. Deres opfattelse af leg og legens rolle er en nøje afspejling af deres forskelligartede grundteoretiske antagelser omkring mennesket og menneskelig udvikling. Der kan fortsat hentes inspiration fra disse kilder i nutidig legeforskning. Imidlertid står de langt fra alene. Den nutidige udviklingspsykologis kritik af voksencentrisme, etnocentrisme og udviklingsfunktionalitet giver stof til nye tilgange. På den måde kan barneperspektivet give inspiration og fornyelse til legeforskningen og til udviklingspsykologien i det hele taget. Det kan for eksempel ses som vigtigt at revurdere legens rolle i barnets udvikling. Legen kan ikke nødvendigvis betragtes som et universelt udviklingsfremmende element i ethvert barns udvikling, uanset hvor på kloden dette barn måtte befinde sig, og uanset hvorledes barnet måtte befinde sig. Legen betragtet som tilhørende 'faser' i barnets liv og som en særlig kulturform kan måske også revurderes. Ud fra barneperspektivet er det barnet som person, der udvikler sig. Hvad der er udviklingsfremmende for barnet på godt og ondt formodes at være de domæner af sociale aktivitetsmuligheder, som barnet tilbydes, og som det investerer sin energi i. Med barneperspektivet har udviklingspsykologien således fået fornyede muligheder for at studere leg på barnets præmisser og herudfra vurdere legens udviklingsfremmende potentialer på godt og ondt.

I kølvandet på diskussionen om udvikling og udviklingens kilder følger fornyet interesse for kategorierne. Hvem leger, hvordan leger de, hvorfor leger de, og kan man mon kalde denne eller hin aktivitet for en leg. Er det kun (eller mest) børn som leger? Eller leger voksne også. Kan børn få noget ud af at lege med voksne? Hvis vi tænker på den sociale fantasileg, rummer den for eksempel almene elementer af fortælling og fremførelse, som ikke kun hører barneuniverset til. I den forstand leger voksne også, måske endda for det meste eller overalt, hvis man skal sætte det på spidsen. De leger måske endda i de aktiviteter, som vores kulturelle univers har kodet som 'rationelle' – i matematisk udfoldelse.

Lad os opholde os lidt ved fænomenet leg hos unge og voksne, da det er en af måderne, hvorpå psykologiske og commonsense-opfattelser af leg kan udfordres. For tiden er det almindeligt, at store børn, unge og voksne drager med rollespilsklubber ud i skoven for at udkæmpe slag. De forbereder sig i god tid hjemmefra og ifører sig hjemmelavede våben, skjolde, brynjer og anden dramatisk udklædning, som gør dem genkendelige i forhold til forskellige kategorier af væsener, som er med i legen. I disse rollelege er dagliglivets aldersgrænser irrelevante. Børn og voksne deltager ikke som børn og voksne, men som ligestillede parter forenede i fælles engagement. Hvis voksne er 'voksne', og børn er 'børn', så er de det i kraft af legens egen dynamik og ikke på grund af en pædagogisk foranstaltning. Rollespillene illustrerer, at det ikke kun er børn, som leger med 'det voksne' – som funktionalistiske legeteorier kan hævde – men at de voksne også leger med 'det barnlige'. Her er den sociale fantasileg velbevaret, blot iscenesat på overraskende vis af nogle, som er »alt for gamle«.

Kategorierne om 'det voksne' og 'det barnlige' kan opretholdes, hvis man hævder, at det netop er umodne voksne mænd, som deltager i den slags lege. Eller at det er modne mænd med en barnlig 'side', som må udleveres på en eller anden måde. I så fald udfordrer vi ikke den prototypiske forståelse af leg som den sociale fantasilegs særlige fortættede enhed. Vi forskyder blot problematikken omkring leg hos børn og voksne i retning af at være en kønsproblematik. Børn og voksne mænd kan (åbenbart) have et særligt (barnligt) legerum, men kvinder har det (åbenbart) ikke. Kvinder rydder op efter legen, de leger ikke selv. Kvinder bruger sig selv på noget nyttigt og er i det hele taget trænede i at stå til rådighed for andres behov og udvikling. Det giver ikke råderum og tid til leg. Før vi nu ender med at gøre kvinder til fantasiforladte praktiske grise må vi erindre os, at det måske almene ved leg ikke kun handler om, hvorvidt den sociale fantasileg også findes i let genkendelig form hos voksne med god nok tid.

Det, som man kunne kalde for *det legende*, viser sig at findes i forskellige former i en uendelig lang række af menneskelige aktiviteter. Fantasielementerne 'som-om' og 'hvad-nu-hvis' tilhører ikke kun børns legeformer, men indgår som både naturlige og vigtige momenter ved mange aktiviteter. Det kan handle om sport eller spil, læring eller kunstnerisk udfoldelse,

men det kan også handle om hverdagsaktiviteter, hvori der indgår momenter af selvfremsstilling eller identitetssøgning, ligesom det kan handle om glæden ved at noget, som er betydningsfuldt, gives mulighed for udvikling. En ung kvinde tilkendegav for eksempel, at det for hende helt klart var legende at få forskellige urter og grøntsager i vækst. Det legende handler her om elementær glæde ved aktiviteten i sig selv samt det potentiale (grøntsagernes vækst og det selvbekræftende), som ligger i den. Sådan set kunne man jo bare have købt grøntsagerne.

Legemomenter kan tilsyneladende findes overalt. Samtidig formoder vi, at der altid har fandtes lege hos mennesket. Siden Platon og Aristoteles har mennesket være optaget af legen som menneskeligt fænomen, og ikke mindst børnelegens intensitet har fanget interessen. Ligesom mennesker kan bryde ud i sang, kan små børn bryde ud i leg selv ved den mindste anledning. Uden dette sælsomme ved legen ville det formodentlig heller ikke være muligt at arbejde terapeutisk med leg.

I dette temanummer har vi bestræbt os på at præsentere kompleksiteten ved fænomenerne og begrebet leg. Artiklerne favner som helhed tilsigtet bredt, idet ønsket har været at bidrage med en variation af nutidige perspektiver på leg. Nogle af artiklerne tager afsæt i eksisterende legeteori med henblik på diskussion af udvalgte emner. Andre belyser aspekter ved børns legekultur. Endnu andre har som sigtepunkt at åbne for diskussionen af fænomenet og begrebet leg samt at illustrere legens kulturelle og historiske dimensioner. Som helhed betragtet giver artiklerne et indblik i nutidig legeforskning, herunder hvorledes leg som fænomen kan tænkes at hænge sammen med andre aktiviteter i barnets liv såvel som med menneskelivet i det hele taget.

Med TORBEN HANGAARD RASMUSSENS artikel *Legens poetik – Platon og Aristoteles om leg* får vi belyst, hvorledes legen altid har været genstand for menneskelig interesse, samt hvordan opfattelser af legen er vævet sammen med almene opfattelser af mennesket. Det vises for eksempel, hvordan Platon ville etablere et skel mellem legen/det legende på den ene side og refleksion/analyse på den anden. I artiklen argumenteres for, at leg er en poetisk virksomhed, som forener to kilder, nemlig mimesis (dramatisk fremstilling) og mythos (fortælling). Begrebet ‘episk leg’ foreslås som alternativ til for eksempel ‘rolleleg’ eller ‘fantasileg’, idet der med episk leg netop begribes dette, at barnet i løbet af legen siger og gør noget på en udtryksfuld måde. I denne leg veksler barnet mellem at være sig selv og en anden. I dramatisk leg opbygger barnet fortællingen indefra og igennem den fortsatte dialog med andre legende.

Med BENNY KARPATSCHOFS artikel *Den legende virksomhed – et essay om den unødvendige leg som et nødvendigt træk ved menneskets virksomhed* sættes spørgsmålet om det særligt menneskelige ved legen på dagsordenen. Der argumenteres i artiklen for eksistensen af ‘legende virk-

somhed' hos mennesket, det vil sige virksomhed, som er karakteriseret ved ikke at have et motiv knyttet til et eksternt behov eller en eksternt genstand. Motivet i menneskets legende virksomhed er det lystbetonede og fascinerende ved virksomheden selv. I argumentationen inddrages forskellige illustrerende eksempler fra praksisområder og fra litteraturen.

At legen og det legende ikke kun tilhører barndommen er ligeledes et tema i IVY SCHOUSBOEs artikel *Et livsforløbsperspektiv på leg*. Heri udvikler hun et persistensperspektiv på leg. Det er en alternativ betragtningsmåde set i forhold til den gængse udviklingspsykologiske interesse for, hvordan børn er forskellige fra voksne. Som et nyttigt led i argumentationen opstilles fire modeller for forløbsbeskrivelse, som på hver sin vis belyser de forskellige måder et og det samme udviklingsfænomen (her: leg) kan falde inden for. Artiklen diskuterer i særlig grad den sociale fantasilegs 'what if'-aspekt og viser, at det findes tids- og udviklingsmæssigt både før og efter den sociale fantasilegs glansperiode (3-6 leveår). Det findes i spædbarnets leg såvel som i ældre børns leg og i andre aktiviteter, som ikke er specielt knyttet til livsperioder. Dette giver anledning til at rejse diskussionen om 'magisk tænkning' og eksistensen af forskellige rationalitetsformer hos både børn og voksne.

Mellem verdensudforskning og iscenesættelse – legens betydning i børneidræt kalder REINHARD STELTER sin artikel. Her tages forholdet mellem leg og spil op til undersøgelse, idet forfatteren hævder, at der er en grundlæggende overensstemmelse herimellem. Det pointeres, at legen og legens væsen netop ikke må ses som isoleret fra den øvrige virkelighed. Tværtimod mødes de forskellige verdener i legen, hvorfor legen må ses som en del af børnenes almene materielle, sociale og kulturelle omverden. Artiklen rummer en diskussion med relevans for folkeidrætten og for pædagogisk arbejde inden for børneidrætten. Kritikken af de store boldspil og deres begrænsede pædagogisk-psykologiske udviklingsmuligheder bakkes op. Her overfor argumenteres for, at man i børneidrætten bør give plads til diskurser ved at igangsætte »dramaet« i en mere åben handlingsramme. Artiklen går også ind på nøjere analyser af legens betydning i børns læring og udvikling.

Hvor Reinhard Stelter skriver om leg og børneidræt, forholder GUNILLA LINDQVIST sig til sammenhængen mellem leg og de kulturelle æstetiske former. Hun mener, de kulturelle æstetiske former findes som et fælles mønster hos menneskene, og at der derfor ikke er nogen grund til at hævde, at børns leg er en isoleret kulturform. Med inspiration fra Vygotskys tanker om kunstens psykologi foreslås det at se det oprindeligt skabende hos barnet som synkretistisk, idet de enkelte kunstarter endnu ikke er blevet adskilte og isolerede. Poesi er ikke adskilt fra prosa, ligesom fortælling ikke er skilt fra dramatik. Der findes således ingen modsætning mellem æstetik og rationalitet eller mellem fantasi og virkelighed. Det foreslås, at man, herunder pædagogikken, bør have et åbent syn på kunst

og kultur, hvor forskellige æstetiske udtryksformer blandes. Interessant nok synes man at kunne drage en parallel mellem Lindqvists tanker om de pædagogiske muligheder i et åbent kunst- og kultursyn og Stelters tanker om åbne handlingsrammer i børneidrætten.

Leg og læring er temaet i STIG BROSTRÖM artikel *Børns lærerige leg*. I artiklen skitseres forskellige mulige tilgange til bestemmelsen af leg. Blandt andet ud fra den kulturhistoriske tradition i psykologien påpeges, at rollelegen kan bidrage til barnets bevidsthedsmæssige udvikling. Det handler for eksempel om udviklingen af bevidstheden om egne handlinger, læremotivation, metakognition og fantasi generelt. Med reference til Vygotsky ses legen som en zone for nærmeste udvikling i det omfang, at børn tilbydes passende sociale legemiljøer. Der argumenteres for, at den såkaldte 'rammeleg' kan fremme udviklingen. I rammelegen planlægger børn og voksne sammen legeaktiviteter ud fra et tema, og rammelegen bryder i den forstand med den 'frie leg', hvor legen alene tilhører barnet. I rammelegen er den voksne medleger og kan således støtte børns deltagelse og udvikling – også hvad angår konkrete færdigheder som beherskelse af skriftsprog.

Den menneskelige bevidsthed er også et tema i LISE AHLMANN og ARNE FRIEMUTH PETERSENS artikel *Legens metaforik: Om grundtemaer i små børns leg og disses psykomotoriske baggrund*. Artiklen tager afsæt i, at den menneskelige bevidsthed er udstyret med artstypiske søgemodeller og forventningssystemer til fordel for det enkelte menneskes sociale interaktion og integrering. Der trækkes tråde fra Kant til Lakoff & Johnsons metafor-teori og videre til sammenhængen mellem begrebsdannelse, tænkning og sprog på den ene side samt kropsrelaterede erfaringer på den anden. Sammenhængen herimellem antages at være en nøgle til at forstå typiske adfærdsmønstre i små børns leg. Således antages det, at børns tilværelse fra begyndelsen er domineret af temaer, som afslører eksistensen af basale metaforiske netværk. Disse udvikles blandt andet gennem barnets kropslige bevægelsesmæssige erfaringer. Det påpeges, at der synes at være nogle vedvarende variationer over grundtemaer i små børns leg, såsom for eksempel tyngde/balance/lodretted eller vandretted/udbredelse. Artiklen giver eksempler på disse grundtemaer i leg og argumenterer for gode fysiske rammer for udfoldelse.

I artiklen *Kønsforskelle i den sociale fantasileg – et indblik i barneperspektivet* beskæftiger MARIE KINGSTON sig med det forhold, at kønsadskilte legegrupper hos børn kan skabe fundament for en differentieret socialisering og identitesdannelse. Artiklen belyser årsagerne til kønsopdelingen samt de to køns legekulturer. På baggrund af en empirisk undersøgelse af børns leg i en københavnsk børnehave udformes nye områder og forståelser af såvel drenges som pigers leg. Ligeledes sættes der fokus på interessante træk ved pigers og drenges indbyrdes interaktioner. Der påvises en uoverensstemmelse mellem børnenes diskursive bevidsthed (hvad de siger

om interaktionerne mellem kønnene) og deres praktiske bevidsthed (børnenes faktiske legehandlinger).

Med de to næste artikler er vi nået til temaet leg i forbindelse med brugen af computere. MORTEN JACK og JON ANDERSENs artikel *Chat – en legeplads for voksne* belyser fænomenet ‘internetbaserede elektroniske fællesskaber’. I artiklen sandsynliggør de legeperspektivets relevans for voksnes fællesskaber i bestemte chat-rum. Aktiviteten ses som selvbegrundet for de deltagende voksne, ligesom det lystbetonede, frivillige, procesorienterede med videre er dominerende træk. Chat-rummet ses som en social kravlegård, hvor sociale kompetencer kan opøves og afprøves. Legen ses desuden som vigtig i forbindelse med konstitueringen af et socialt forpligtende fællesskab. Det vises, hvorledes der i chat-rummet findes et eget chat-sprog samt identitets- og gemmelege, som bygger på en kombination af virkeligheds- og fiktionsniveauer.

NINA ARMAND & AGNETE HUSTED-ANDERSEN beskæftiger sig ligeledes med brugen af computere – dog blandt børn. I artiklen *Børns færden i virtuelle verdener* diskuterer de børns brug af virtuelle verdener samt de mulige udviklingspotentialer, som er forbundet hermed. Der trækkes på analyser fra et empirisk studium af en efter-skole-aktivitet for børn på en skole på Vesterbro i København. Gennem analysen af forskellige eksempler vises, hvordan børnenes aktiviteter i den virtuelle og den fysiske kontekst flettes ind i hinanden, og hvordan den virtuelle verden således relaterer sig til børnenes øvrige liv. Forfatterne argumenterer teoretisk og empirisk for, at man kan forstå børnenes virtuelle aktiviteter som lege med særlige handlemuligheder. Der konkluderes generelt, at børnene forholder sig aktivt til deres liv, og at den virtuelle verden, i lyset heraf, skal ses som en aktivitet og en legekultur, der opleves meget meningsfuld for børnene.

At voksne kan være bekymrede over aktiviteter og præsentationsmåder, som forekommer meningsfulde for børn, er noget KATRINE RØHDER griber fat om i artiklen *Between-agere – et spørgsmål om seksualitet eller leg*. Der lægges op til nødvendigheden af at diskutere det fænomen, at helt unge piger (10-12 år) ofte har en seksualiseret fremtoning – blandt andet i deres påklædning. Udgangspunktet for diskussionen er, at voksenverdenen i bred almindelighed ytrer bekymringer over pigerne og de dobbelte signaler, som de udsender. De synes hverken at være børn eller voksne, hvilket har givet anledning til betegnelsen ‘between-agere’. Bekymringen over den tilsyneladende seksualisering af pigerne holdes op over for den mulighed, at der snarere er tale om et af legens skiftende udtryk. Artiklen lægger således op til en videre debat om, hvorvidt der er grund til bekymring eller ej.

At leg er et centralt tema for, og i, psykoterapeutisk praksis, får vi indblik i, i OLE ALMSTRUPs artikel *Leg og psykoterapi – eller omvendt*. I artiklen beskrives, hvorledes psykoterapeuters anvendelse af legen har ændret og udviklet sig. Inspireret af blandt andet Winnicott påpeges det, at leg ikke kun er et aspekt ved børneterapeutisk behandling, men tillige ved

voksenterapi. Det betones, at terapeuten under alle omstændigheder må være »prepared for the unprepared«, som Schafer siger, og at terapeuten således ikke bør falde hen i uproduktiv tålmodighed og passivitet. I artiklen tages der, i forlængelse heraf, fat om det problem, at ikke alle børn leger. Den engelske psykoanalytiker Christopher Reeves' tanker om udviklingsstadier foreslås som produktive i arbejdet med disse børn. Det er heller ikke alle terapeuter, som leger. Nogle kan ikke, men hos de fleste vil der være muligheder for, gennem støtte, at fremme den legende indstilling.

Under strengen bringer vi HANS VEJLESKOVs opposition ved lektor Arne Poulsens forsvaret for den akademiske doktorgrad. Indlægget har titlen *Sektorer og sammenhæng i børns udvikling. Om Arne Poulsens afhandling »Udvikling, risiko og modernitet«*.

Tendens – Evidens – Konsekvens?: JAN NIELSEN anmelder Birgitte Bechgaard, Hans Henrik Jensen og Thomas Nielsens bog »Forholdet mellem psykologisk og medicinsk behandling af psykiske lidelser«.

Endelig bringes STEPHEN S. MATHIASEN's *Om den tibetanske »anderledeshed«*, der er en replik til »Når selvoplevelsen erstattes af krop og ånd« af Peter Elsass – samt PETER ELSASS' svar herpå.

Lektor Ivy Schousboe skylder vi tak for et godt og frugtbart samarbejde omkring udgivelsen af dette temanummer.

I forbindelse med udgivelsen af de to temanumre i 2002 siger vi tak til følgende reviewere for gode og brugbare kommentarer: Annette Aboulafia, Preben Bertelsen, Ole Dreier, Niels Engelsted, Bjarne Sode Funch, Kirsten Grønbæk Hansen, Lars Hem, Pernille Hviid, Jørgen Åge Jensen, Boje Katzenelson, Simo Køppe, Ingrid Leth, Birgit Bork Mathiesen, Sven Mørch, Torsten Ingemann Nielsen, Morten Overgaard, Bodil Petersen, Arne Poulsen, Erik Schultz, Henriette Stick, Hans Vejleskov.